

ISHLAB CHIQRISH HARAJATLARINI HISOBGA OLISH VA AUDIT ASOSLARI

Raximova Onaxon Ozod qizi

*Toshkent moliya instituti Audit (ishlab chiqarish va
xizmat ko`rsatish) yo`nalishi magistranti*

Annotatsiya: *ushbu maqolada ishlab chiqarish harajat asoslarini hisobga olish va audit asoslari ko`rib chiqilib, uning nazariy jihatlarini, maqsadlarini, vazifalari, huquqiy-normativ asoslari va ishlab chiqarish harajatlarini hisobga olish va audit xususiyatari yoritilgan. Iqtisodchi olimlarning ilmiy va o`quv-metodik ishlarida xo`jalik yurituvchi subyektlarda ishlab chiqarish harajatlarini hisobga olishni tashkil etish masalalariga kata e`tibor qaratilgan.*

Kalit so`zlar: *Ekonometrik, empirik tahlil, qimmatli qog`ozlar, ichki audit, moliyaviy-kredit sektori, ekonomika.*

Dunyo moliya arxitekturasining global o'zgarishi hamda davlatlar o'rtasidagi raqobat jarayonlarining kuchayishi xalqaro iqtisodiy munosabatlarga ta'sir ko'rsatmoqda. Xususan, oziq-ovqat mahsulotlarini ishlab chiqarish ularni qayta ishlash va yetkazib berish bilan bog'liq bir qator muammolarni keltirib chiqaradi, bu esa quyidagi kabi salbiy oqibatlariga olib keladi: oziq-ovqat mahsulotlarining yetishmasligi, sun'iy ravishda narxlarni oshirish kabi muammolarga olib keladi.

Butun Dunyo Oziq-ovqat Tashkiloti tomonidan e'lon qilingan hisobotga ko'ra, "2023 yilda donning jahon ishlab chiqarilishi 2819 million tonnani tashkil etishi kutilmoqda, bu o'tgan yilga nisbatan 0,9 foizga ko'p, 2023-2024 yilgi mavsumdagi donning kutilgan jahon savdo hajmi 469 million tonnani tashkil etadi, bu oldingi mavsumga nisbatan 1,6 foizga kam". Yuqorida aytilganlardan kelib chiqadiki, garchi jahon don ishlab chiqarishi oldingi yillarga nisbatan oshgan bo'lsa-da, uning savdosi oldingi mavsumlarga nisbatan sezilarli darajada kamaydi. Xom ashyoni yetkazib berish xarajatlarining oshishi kabi muammolar ishlab chiqarish uchun qo'shimcha xarajatlarni

keltirib chiqaradi, bu esa ularning savdosiga salbiy ta'sir qiladi. Dunyo miqyosidagi moliyaviy beqarorlik kuchayib borayotgan sharoitda korxonalarda ishlab chiqarish xarajatlarini to'g'ri tashkil etish, ularni minimallashtirish, ortiqcha xarajatlarni qisqartirish, o'z narxini optimallashtirish bo'yicha bir qator ilmiy-tadqiqot ishlari olib borilmoqda. Aktsiyadorlik jamiyatlarida ishlab chiqarish xarajatlarini hisobga olishni tashkil etishning uslubiy asoslarini takomillashtirish; mahsulotning o'z narxini hisoblash; g'alla qayta ishlash korxonalarida ishlab chiqarish xarajatlarini minimallashtirishning yangi usullarini ishlab chiqish; ishlab chiqarish xarajatlarini audit qilishda innovatsion yondashuvlarni kuchaytirish; umumiy reja va audit dasturini, ichki nazorat muhitini baholash usullarini takomillashtirish; g'alla qayta ishlash korxonalarida ishlab chiqarish xarajatlarini hisobga olish va audit qilishni to'g'ri tashkil etish; ichki nazorat tizimining samarali ishlashini ta'minlash; buxgalteriya hisobida mavjud bo'lgan firibgarlikni aniqlash va oldini olish ilmiy tadqiqotlarning ustuvor yo'nalishlari hisoblanadi. O'zbekistonda boshqaruv hisobi tuzilmasida ishlab chiqarish xarajatlarini hisobga olishning metodologik asosini rivojlantirish va yaratishga katta e'tibor qaratilmoqda. Respublikada ishlab chiqarish xarajatlarini hisobga olishning eng zamonaviy usullarini ishlab chiqish, xarajatlarni boshqarish, zamonaviy hisob-kitob tizimlarini joriy etish, ishlab chiqarish xarajatlari to'g'risidagi ma'lumotlardan moliyaviy va boshqaruv hisobi maqsadlarida foydalanishning zamonaviy kontseptsiyasi, ishlab chiqarish xarajatlarini hisobga olishning innovatsion formatlarini yaratish bo'yicha izchil tadqiqotlar olib borilmoqda. Eng muhim vazifalar qatoriga etakchi tarmoqlar korxonalarida o'z narxini pasaytirish yo'nalishlarini aniqlash va aniq choralarni amalga oshirish, raqobatbardosh va eksportga yo'naltirilgan mahsulotlarni ishlab chiqishda mavjud muammolarni bartaraf etish kiradi. Sanoat tarmoqlarida amalga oshirilishi kerak bo'lgan vazifalar orasida "sanoat korxonalarini boshqarish tizimida muammolar mavjud. Mahsulotning o'z narxini pasaytirish kerak. Bu raqobatbardosh muhit yaratish uchun muhim asosdir." deb ta'kidlangan. Yuqorida aytib o'tilganlarning hammasi, shu jumladan mahsulotning o'z narxini hisobga olish metodologiyasini zamonaviy talablarga muvofiq ishlab chiqishning ob'ektiv zarurati ushbu yo'nalishda chuqur ilmiy-tadqiqot ishlarini olib borishni talab etadi. Auditni rejalashtirish bosqichida, donni qayta ishlash korxonalarining o'ziga xos

xususiyatlaridan kelib chiqib, auditni o'tkazishning umumiy rejasini tuzish kerak. Ishlab chiqarish xarajatlarini to'g'ri hisobga olish, hisobotlarda ma'lumotlarni to'liq va ob'ektiv aks ettirish maqsadida ushbu turdagi xo'jalik yurituvchi sub'ektlar uchun takomillashtirilgan umumiy reja va audit dasturini qo'llash kerak. Ushbu rejaning amaliyotga joriy etilishi auditorlarning ish vaqtini tejash va audit tekshiruvini samarali tashkil etishni ta'minlaydi. Donni qayta ishlash korxonalarida ishlab chiqarish xarajatlarini audit qilishda amaliyotda tekshirish, kuzatish, tashqi tasdiqlash, qayta hisoblash, qayta amalga oshirish, tahliliy operatsiyalar va tekshirish kabi audit dalillarini to'plash usullarini keng qo'llash maqsadga muvofiqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Temirxanova M.J., Muminov O.G.U.. O'zbekiston Respublikasida sayyohlik kompaniyalarida buxgalteriya va soliq hisobi va hisobotini takomillashtirish. To'plamda: Davlatning soliq siyosatini globalizatsiya sharoitida takomillashtirish, Xalqaro ilmiy konferentsiyaning materiallari. Tahririyat kengashi: E.Yu. Merkulova, Yu.Yu. Kosenkova (mas'ul muharrir); Rossiya Federatsiyasi Ta'lim va fan vazirligi, Tambov davlat universiteti G.R. Derjavin nomiga. 2014. B. 267-27

2. Temirxanova M.J., Bakirova M.Sh.K. Intellektual mulk ob'ektlarining buxgalteriya hisobi va auditini takomillashtirish. To'plamda: Jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishida ilmiy tadqiqotlar. Ilmiy-pedagogik xodimlarning xalqaro ilmiy-amaliy konferentsiyasi. 2019. B. 443-447.

3. Temirxanova M.J., Sayyohlik kompaniyalari va milliy iqtisodiyotda hisob siyosatini takomillashtirishning o'ziga xos xususiyatlari. Fan va amaliyot byulleteni. 2018. 4-jild. № 2. B. 332-341.

4. Temirxanova M.J., Akbarov B. Sayyohlik kompaniyalarida moliyaviy hisobni tashkil etish uslubiyotini takomillashtirish. Fan va amaliyot byulleteni. 2018. 4-jild. № 3. B. 267-273.

5. Yeziyev G.L., Temirxanova M.J.. O'zbekiston Respublikasi iqtisodiyotini modernizatsiya qilish sharoitida buxgalteriya hisobini rivojlantirish. Fan va amaliyot byulleteni. 2018. 4-jild. № 3. B. 224-231

6. G'oyibnazarov Sh.G', Temirxanova M.D. Sayyohlik kompaniyalarida moliyaviy natijalarni hisobotlashda xalqaro standartlarga yaqinlashtirish va takomillashtirishdagi muammolar. To'plamda: XXI asrda jahon savdosining rivojlanish tendentsiyalari. O'quv yurtining 55 yilligiga bag'ishlangan VIII Xalqaro ilmiy-amaliy konferentsiya materiallari. 2019. B. 428-432.

7. G'oyibnazarov Sh.G', Kabulov A.A., Temirxanova M.J. Intellektual mulk ob'ektlarini hisobga olishni tashkil etish metodologiyasini takomillashtirish. To'plamda: Iqtisodiy muhandislik va zamonaviy sharoitlarda boshqaruv. Muhandislik-iqtisodiyot fakulteti tashkil topganining 50 yilligiga bag'ishlangan ilmiy-amaliy konferentsiya materiallari. Mas'ul muharrir V.V. Jilchenkova. 2019. B. 406-411.

8. M.J. Temirxanova. Sayyohlik kompaniyalarida moliyaviy hisobotni xalqaro standartlar (IAS IFRS) talablari asosida takomillashtirish masalalari. Fan va amaliyot byulleteni 4 (3), 217-223

9. Temirxanova M.J. Sayyohlik kompaniyalarida moliyaviy natijalarni hisobotlashda xalqaro standartlarga yaqinlashtirishni takomillashtirishdagi muammolar. Kaluga iqtisodiy vestnigi. 2018. № 4. B. 59-61.

10. G'oyibnazarov Sh.G', Temirxanova M.J. Innovatsion rivojlanishga o'tish davrida intellektual mulk ob'ektlarini hisobga olish va tahlil qilishning nazariy asoslari. Fan va amaliyot byulleteni. 2019. 5-jild. № 9. B. 290-297